

УДК 811.161.2

ГРИГОРІЙ КОЧУР І ВАСИЛЬ МИСИК – ПОПУЛЯРИЗАТОРИ РУМЕЙСЬКОЇ ПОЕЗІЇ ЛЕОНТІЯ КИР'ЯКОВА В УКРАЇНІ

Наталія Гриців

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000;
e-mail: nhrytsiv@yahoo.com*

Увагу зосереджено на творчій спадщині грецького мариупольського поета – Л. Кир'якова (1919–2008) та його репрезентації в українській культурній полісистемі. Проаналізовано особливості перекладацького стилю Г. Кочура та В. Мисика, що відображається, зокрема, у поетичному перекладі з літератур “національних меншин”, себто мариупольських греків. Розглянуто перекладацькі концепції обох перекладачів через призму соціокультурних контекстів, що демонструє ще один аспект пріоритетів для Г. Кочура та В. Мисика: переклад із літератур, які перебувають “на межі зникнення”.

Ключові слова: художній переклад, Л. Кир'яков, Г. Кочур, В. Мисик.

У розвиток культурно-просвітницької діяльності в Україні вагомий внесок зробили Григорій Кочур (1908–1994) та Василь Мисик (1907–1983) – знакові постаті українського перекладацького процесу ХХ ст. Їхнє творче спілкування найповніше представлено в епістолярії 1960-х рр., який зберігається в Літературному музеї Григорія Кочура [13] та Харківському літературному музеї [14]. Епістолярій добре документує тісну співпрацю у ділянці історії, критики та перспективи художнього перекладу у культурно-національному контексті. Йдеться, зокрема, про спільні масштабні проекти для видавництва “Дніпро” та започаткованої серії “Світова поезія”, куди мали ввійти кілька збірок, що їх перекладав В. Мисик: поезії О. Хайяма, Р. Бернса, Дж. Кітса. У поетичному перекладі шляхи Г. Кочура та В. Мисика перетиналися при відтворенні українською мовою поезії світових класиків, зокрема канонічних англомовних творів “On Grasshopper and Cricket” і “Ode on a Grecian Urn” Дж. Кітса (переклад останнього вірша авторства Г. Кочура втрачено) та “Ozmandias” Персі Біші Шеллі.

Систематизацію та друк епістолярію Г. Кочура і В. Мисика ініціювали А. Кочур та М. Кочур, коментарі уклала Е. Соловей [15]. Листи засвідчують особистісне спілкування, через яке відбувалася співпраця літераторів, творчий діалог, націлений на: 1) заповнення наявних лакун в українському художньому перекладі; 2) процесуальність роботи при книгодрукуванні (внутрішнє рецензування, протегування); 3) документування фактів та спогадів про чільні постаті перекладацького процесу ХХ ст.; 4) роз'яснення нечіткостей та неточностей у висвітленні літературного процесу ХХ ст.

Об'єктом статті є літературний полілог між Г. Кочуром, В. Мисиком і Л. Кир'яковим.

Йдеться про переклад з літератури “національної діаспори” в Україні [4, с. 110], зокрема греків на українських теренах, чия діяльність посідає своє місце в українській культурній полісистемі. Дослідження має на меті вивчити сприйняття українськими читачами літератури етнічних спільнот, зокрема румейської поезії греків Приазов’я. Г. Кочур та В. Мисик як перекладачі сприяли популяризації румейської поезії в Україні. Характеристика перекладів поезії Л. Кир’якова (1919–2008) – сучасника та земляка перекладачів – дає можливість відкрити нову грань світоглядно-естетичного вподобання інтерпретаторів: перекладання не лише творів світових класиків, а й поезію, написану мовою меншості.

Г. Кочур та В. Мисик, у перекладацьких стратегіях яких органічно поєднується “особисте” й “національне”, виразно проявили та утвердили власні перекладацькі позиції з акцентуацією на національно-культурний контекст, що зумовило пожвавлення розвитку перекладацького процесу другої половини ХХ ст. в Україні, зокрема, його культурно-просвітницького спектра. До того ж, обидва перекладачі продовжували традиції неокласичної школи перекладу, отже, поділяли ті самі ідейно-естетичні засади. Їх вирізняє архітектонічно стійке та динамічно живе ставлення до ліричного героя і його переживань, а також джерелоцентричність у перекладі.

Методологія дослідження відповідає загальній сучасній антропоцентричній парадигмі в перекладознавстві. За основу дослідження взято концепцію А. Нойберта [34, р. 12], з якої запозичуємо такі параметри: 1) сфера застосування (практика, критика); 2) питання текстоцентричності (джерелоцентричність, перекладання-центричність, перекладоцентричність); 3) фокус системності (лінгвістична система, система цінностей, система знань, текстова система, когнітивна система, політична система); 4) об’єкт-фокус (оригінальний текст, перекладений текст, паралельний текст); 5) фокус діяльності (сприйняття / інтерпретація тексту, текст-продукт, перекладацька стратегія, когніція); 6) метод дослідження (явище рецепції, експеримент, текстовий аналіз).

Історичний штрих. Є дві етнолінгвістичні групи приазовських греків: *румей* – розмовляють діалектами *новогрецької мови* та *уруми* – носії *тюркських діалектів*. Румей заселяють, головню, Донецьку область, зокрема околиці Маріуполя.

Лінгвогеографія румейської мови має небагато аналогів: грецьке поселення з’явилося в Приазов’ї ще наприкінці ХVIII ст. Через етногенез грецького народу румей, тобто “ромей” – римляни, як називали себе греки за часів Візантійської або Східної Римської імперії [2, с. 5–6], спершу послуговувалися грецьким алфавітом.

Відповідно до тенденції, що панувала в Радянському Союзі загалом, перевести всі народи на російську абетку, відбувся фазовий перехід грецької писемності в Україні, румей відмовилися від традиційного грецького алфавіту та перейшли на російський¹.

Цей зв’язок цікавий з погляду семіотики, оскільки, маючи відмінні мовні системи, мова греків Приазов’я перетинається з іншими мовами (українською, російською, тюркськими) у спільній семіосфері, за концепцією Ю. Лотмана: йдеться про те, що семіотичний простір не становить суми окремих мов, а забезпечує умови їх існування і дієвості в конкретних зв’язках, передусім і постійно з ними взаємодіє. У цьому сенсі Ю. Лотман отожднює мову з функцією, зі згустком семіотичного простору. У семіотичній реальності її (мову) представлено розмитими та цілком перехідними формами,

¹ Тут можна провести певну паралель з татарськими кітабами білоруською мовою, написаними арабським письмом.

а “за межами семіосфери немає ні комунікації, ні мови” [16, с.164]. Передбачалося, що зміни в алфавіті румейської мови мали на меті, по-перше, уможливити викладання мови в навчальних закладах, по-друге, сприяти лінгвістичній адаптації та створенню нового *рецепційного клімату*, а отже, *розвиткові* відгалуженої мови та літератури. Проте, із витісненням зі вжитку первинної абетки, в румеїв виникла загроза втратити найістотніше – самоідентичність, оскільки поряд із системою письма потроху забувалася спадщина, зокрема літературна. У поліграфії нова система румейської мови з’явилась 1973 р. [22]. Ці зміни частково поліпшили етномовно-культурну ситуацію румеїв, втім румейська мова досі перебуває під загрозою зникнення. За даними ЮНЕСКО, тавро-румейська мова (Mariupolitan Greek language) має 20 000 носіїв, згідно з даними перепису 1989 р., і перебуває у статусі *severely endangered*, тобто на межі вимирання [35].

На державному рівні в Україні розгорнуто багатоаспектну програму національного відродження греків, йдеться, зокрема, про “Декларацію прав національностей України” (1 листопада 1991 р.) та “Закон України про національні меншини в Україні” (25 червня 1992 р.). Як дорадчий орган при Держкомнацміграції функціонує Рада представників громадських об’єднань національних меншин України. Існування окремих грецьких культурно-просвітницьких товариств сприяло створенню 1990 р. Республіканського товариства греків України, головою якого обрано відомого грецького письменника Л. Кир’якова. 1995 р. засновано Федерацію грецьких товариств України – це всеукраїнська добровільна громадська організація, що об’єднує 102 товариства греків України, які представляють 19 областей України та АР Крим. Федерація активно працює, зокрема в галузі лексикографії [24; 25]. Ця діяльність великою мірою спрямована на стимулювання комунікативної перспективи.

Діалогічний зв’язок румейська література – українська література в перекладознавчому прочитанні. Міжкультурна комунікація – одна з найважливіших функцій перекладу. Справедливо стверджує Р. Зорівчак: “Для письменників, що пишуть мовами обмеженого користування, майже єдиний шлях – переклад, до того ж, на найвищому художньому рівні” [5, с. 7]. Розуміємо, що посередництвом перекладу румейська література активно шукала реципієнта.

Оперуючи категоріями компаративістики, можемо зазначити, що, перебуваючи в тісному міжкультурному контакті з іншими національними літературами, румейська література виходить на міжмовну арену, а також поза традиції й зразки літератури винятково румейської мови. На позначення таких літературних горизонтів польський науковець Е. Касперський пропонує дві “перспективи”, де зазначає, що “етноцентричній перспективі, обмеженій до однієї літератури, замкненій виключно в колі свого власного досвіду, компаративістика протиставляє поліцентричну концепцію літератур одночасно різнорідних і рівноцінних, які перебувають у спільній залежності і доповнюють одна одну, знаходяться в живому контакті й ситуації діалогу” [6, с. 518]. Для нас актуальна часткова проекція цього положення на український художній переклад ХХ ст., зокрема на діалогічний зв’язок українська мова – румейська мова, рівноцінність яких найповніше виявилася в усвідомленні художнього перекладу як засобу розвитку, ознайомлення з рідною культурою та збереження національної ідентичності.

У цьому контексті актуальні міркування О. Чередниченка, висловлені у статті “Функції перекладу в сучасному світі”, зокрема, зауваги щодо “існування небезпеки

розчинення національних спільнот у глобальному суспільстві й повної втрати ними культурної ідентичності у разі, коли у внутрішньонаціональних комунікаціях переважатиме глобальна мова” [30, с. 10], у конкретному випадку – російська.

Спостереження щодо вагомості національного чинника для повноцінного розвитку мови виходять за межі українського контексту, приміром, у сербсько-хорватській лінгвістичній дискусії щодо мовного визначення – географічного чи національного, перевагу віддали національному концепту [32].

Звичайно, геополітична ситуація, в якій творили румей, не сприяла поширенню їхніх здобутків на інші терени. Під цим кутом зору, з одного боку, художній переклад українською мовою стимулював розвиток румейської літератури, з другого – почасти його локалізував.

Територіально близьку, однак відмінну в етносі румейську літературу в різні часи в Україні популяризували такі літератори та перекладачі, як М. Рильський, І. Драч, В. Сосюра, М. Сингаївський, М. Бажан, Д. Паламарчук, С. Реп’ях, В. Забаштанський, В. Коротич, О. Жолдак та ін.

Історіографічні та джерелознавчі дані дають змогу провести українсько-румейські паралелі: Г. Костоправ переклав румейською мовою твори І. Франка, В. Сосюри та вірші Т. Шевченка – свого улюбленого поета. Перу Г. Костоправа належить критична стаття, присвячена Т. Шевченкові – “Декілька слів про поезію “Сон” (1935) [3].

У багатомовному зібранні І. Франка “Каменярі” мовами народів світу” переклад вірша “Каменярі” румейською мовою виконав А. Шапурма [29, с. 95–96]. У збірці І. Франка “Народе мій: Пролог до поеми “Мойсей”. Мовами народів світу” румейський переклад належить Л. Кир’якову. Він також переклав Франкову поему “Іван Вишенський” [28, с. 158] та низку його ліричних віршів, відтворив румейською мовою національну пам’ятку української культури “Слово о полку Ігоревім” (1987), переклав кілька творів Т. Шевченка, Лесі Українки, П. Тичини, М. Бажана, Д. Павличка [4, с. 158].

У ХХІ ст. цю традицію продовжив Д. Патріча. У його доробку – переклади творів Т. Шевченка “Сова” (Япалах), “Дівичії ночі” (Курасеяс ныхтыс), “Давидові Псалми” (Давид та псаллыс), “Марина” (Марина) та палке поетичне слово В. Сосюри “Любіть Україну” (Тьелсет т Укранья) [23].

Переклад вершин української поезії румейською мовою – істотний внесок у культурно-просвітницьку сферу – сприяв ознайомленню українських греків з культурою та традиціями української нації їх рідною мовою.

У діалогічному зв’язку румейська мова – українська мова маємо факт *авторизованого перекладу* (задокументовано у збірнику перекладів поезій “Травнева пісня”, 1979) [9]. Йдеться про співпрацю автора поезії Л. Кир’якова з перекладачами. Готуючи до друку збірку в українських перекладах, Л. Кир’яков – автор віршів збірки румейською мовою – одночасно виконував функцію своєрідного координатора та посередника, гуртуючи та інформуючи перекладачів, головню, через листування. До збірки увійшли 37 віршів у перекладах В. Мисика, В. Демерджі, М. Чхана, І. Савича².

Вірші Л. Кир’якова “Пиг’адъ” (Джерело; 1970) та “Тъэлысы” (Бажання, 1971) Г. Кочур переклав 1972 р., проте надруковано їх аж 2008 р. у збірці поетичних перекладів Г. Кочура “Трете відлуння”.

² Іван Савич (справжнє ім’я *Іван Савич Лук’яненко*) – український поет і журналіст.

У Літературному музеї Григорія Кочура зберігається лист до Г. Кочура від 4 травня 1972 р., у якому Л. Кир'яков повідомляє, що з нетерпінням чекає від Григорія Порфіровича переклади з грецької (румейської). У наступному листі (28 липня 1972 р.) Л. Кир'яков не приховує задоволення якістю перекладів та висловлює глибоку подяку перекладачеві. Крім того, автор просить дозволу надіслати ще вірші для перекладу. Із листа відомо, що саме Г. Кочур запропонував Л. Кир'якову звернутися до І. Савича для співпраці та перекладу при підготовці збірки до друку. Зазначено, що В. Мисик також пообіцяв перекласти ще кілька віршів Л. Кир'якова.

У Фонді В. Мисика у Харківському літературному музеї зберігаються машинописи перекладів “Джерело” та “Бажання” Г. Кочура, який В. Мисика особисто надіслав Л. Кир'яков з рукописною приміткою, адресованою В. Мисика: “Вам для ознайомлення”. Поряд – особистий підпис-автограф Л. Кир'якова та дата: 21.08.1972 р. [18].

Однак 1973 р., під час другої хвилі репресій серед української інтелігенції, Г. Кочура виключено зі Спілки письменників України (СПУ), через що він не мав змоги публікуватися під власним прізвищем.

Із надрукованих перекладів румейської поезії Г. Кочуру належить вірш Г. Костоправа “Вечір” [11, с. 23].

Збірка перекладів поезії Л. Кир'якова “Травнева пісня” вийшла друком 1979 р., де переклад поезій “Джерело” та “Бажання” належить І. Савичу.

Особиста зустріч трьох популяризаторів творчості Л. Кир'якова – Г. Кочура, В. Мисика та І. Савича відбулася 1966 р. у Києві під час п'ятого з'їзду письменників України. Цю зустріч описано у спогадах І. Савича про В. Мисика під назвою “Кілька сторінок про улюбленого поета” [26]. До спогадів долучено три листи В. Мисика, адресовані І. Савичу, від 19 грудня 1966 р., 21 березня 1967 р. та 28 квітня 1967 р. [Там само], які засвідчують їхню подальшу літературну співпрацю.

З перекладацької майстерні. Зважаючи на екзотичність та тривалі зміни мови оригіналу, посилені еволюцією знакової системи, помноженою на специфіку філософсько-естетичної концепції автора оригіналу, вважаємо, що на сучасному етапі тільки фахівець румейської мови спроможний провести повноцінний перекладознавчий аналіз текстоцентричного спрямування. Втім, запропоновані результати певних спостережень дають можливість відчитати основну тенденцію, звернутись до окремих перекладацьких рішень, зокрема в інтертекстуальних зв'язках, виявити особливості структури цілісного тексту та його жанрово-стильову специфіку. Щодо культури мови перекладу, то до уваги взято висвітлення в перекладі істотного, естетично вартісного, соціально значущого.

Загальний образно-естетичний зміст вірша “Пігáдь” (Джерело) має свою уявну лінію до джерела античного – Горацієвого, Плінієвого. За влучним висловлюванням А. Содомори: “Можна б, мабуть, укласти тематичну антологію античної поезії, де оспівано джерело” [27, с. 161].

Особливістю античного джерела є чистота, прозорість, мов скло, джерело часто символізує весну (інколи – літню пору, тоді домінантою стає прохолода джерельної води), у змалюванні йому притаманна “геометрична просторін” [Там само, с. 215]: горизонтальні асоціації забезпечують джерело, струмок, течія, вертикаль найчастіше представлена деревом (дубом, яблунею), рідше – горами.

Інша лінія веде до Святого Письма. Біблійне джерело значно розширює границі символічності: тут воно 1) джерело знань; 2) ключ до знань;

3) життєдайна сила. Зокрема такі приклади засвідчують це: *Отож, має срібло своє джерело, і є місце для золота, де його чистять* (Йов 28:1); *бо в Тебе джерело життя, в Твоєм світлі побачимо світло!* (Псалми 36:10); *Ти був розділив джерело та потік, Ти висушив ріки великі!* (Псалми 74:15); *Він пустиню обертає в водне болото, а землю суху в джерело* (Псалми 107:35); *що скелю обертає в озеро водне, а кремін на водне джерело!* (Псалми 114:8); *Уста праведного то джерело життя, а уста безбожним прикриє насильство* (Приповісті Соломонові 10:11) тощо. Принагідно зазначимо, що у віросповіданні греків Приазов'я переважає православ'я.

Особливість *джерела* Л. Кир'якова – поєднання цих двох імпліцитних ліній. Лексема “Пигадъ” означає “ключ, источник, родник” [25, с. 261]. Ця триєдність значення передусім чинить опір перекладачам.

Морфологічна особливість румейського письма, присвійний відмінок, який графічно зображається додаванням афікса після дефіса: *мерфья-с* (напр.: *мерфья-с млэя* – краса яблуні) не піддається відтворенню засобами української мови.

<i>Пигадъ</i> ¹	Л. Кир'яков. Джерело Переклад Г. Кочура	Л. Кир'яков. Джерело Переклад І. Савича
1. Ати, пкас та дъендра , сту щадъ,	Де пасмо тіняве лягло	Це все давно, давно було:
2. Пках хараташ хлюрядку,	На той замшілий камінь,	З-під каменя старого
3. Камия згадъивин пигадъ –	Там прохолодне джерело	Студене чисте джерело
4. Нэро галти , крирярку.	Бриніло між квітками.	Дзвеніло край дороги. А поруч яблуня росла, Рясніючи плодами.
5. Сма мегалэфкіндун дъендро –	А поряд – яблуня росла	І бігав я туди з села,
6. Псело, мерфья-с <i>млэя</i> .	Висока та гільчаста,	І припадав устами
7. Та мила пелнан сту нэро ,	І яблука до джерела	До прохолодної води,
8. Кутьнярка ки галтея .	Вона ронила часто.	І брав її в долоні. Тоді визбирував плоди Солодкі та червоні... Спалила яблуню <u>війна</u> , Замулила джерельце ... Та я відчув, Як знов весна Ввіходила у серце, Уливши силу немалу Мені й моему роду... Тут знов дзвеніти джерелу І <u>червоніти</u> плоду! [9, с. 24]
9. Агапана го тун пирно,	Бувало, вдосвіта – туди,	
10. Ас ту пигадъ на пагу,	У той глибокій спокій –	
11. На пару милу хту нэро	Побрати яблука з води,	
12. Ки ачка на ту фагу...	Смачні, червонобокі...	
13. <u>Тен ту пигадъ</u> ах та <u>гурга</u> ,	Вже <i>яблуні</i> пропав і слід.	
14. <u>Тен хта гурга</u> ки т <i>млэя</i> ,	Та й джерела немає...	
15. Ма пал го шерум дъината,	А сонце в спомини тих літ	
16. Нда пагу то марея... [8, с. 90]	Так радо поринає!... [12, с. 131]	

Вірш оригіналу побудовано на паралелізмі: структурному та асоціативно-смысловому. Паралелізм у цьому випадку – підґрунтя для розвитку значної напруги між задумом вірша та його окремими компонентами. Це складне розмаїття взаємодій, що ведуть до взаємопідсилення різних рівнів повідомлення: синтаксичного (напр.: рядки 4→7, 8, також 13↔14), просодичного (напр.: рядки 4→7, 8; також: хлюрядку, крирярку, кутьнярка), семантичного, морфологічного (напр.: рядок 6: Псело, *мерфья-с млэя* → рядок 14: Тен хта гурга ки т *млэя*). Для вірша характерне поєднання

особистого й метафізичного. Віршеві “Пигадъ” притаманні риси імпресіонізму, зокрема, представлення просторово-часової моделі світу як віддзеркалення естетично-філософських уявлень імпресіоністів.

Виділені лексеми мають такі відповідники: *дъендро* – *дъындро*, - *ра*, ім. бот. дерево.; *млэя* – від *млэя*, ім. ботан., яблуня; *мерфия-с млэя* – краса яблуні; *нэро* – *ныро*, ім. вода; *шерум* – дієсл. радіти; *галтея* – ім. мн. солодоші, ласощі.

Словниковий реєстр вірша, головню, поетично літературний із вкрапленням просторічних елементів: у повторенні *Тен ту пигадъ* ах та *гурга*, / *Тен хта гурга* ки т *млэя*, де *гурга* – прост., раніше, скоріше. Також, *дъината* – прост., сильно, міцно, голосно.

Щодо системи віршування (відштовхуючись від звукописної системи румейської мови – як чується, так відображається на письмі) – для румейської поезії характерне силабо-тонічне віршування з домінуванням іменниково-прикметникової окситонної тонічної перехресної рими. Художню деталь-образ “пигадъ” виокремлено для збільшення семантичної місткості вірша, цілісну художню структуру якого забезпечує синтаксичний паралелізм, отже, лексему “джерело” композиційно зафіксовано у третьому, десятому та тринадцятому рядках.

Керуючись потребою зберегти співвідношення між деталлю і цілим в єдності змісту та форми, Г. Кочур вводить внутрішню симетрію, вживши “джерело” та його контекстуальний відповідник “глибокий спокій” у третьому рядку першої та другої строф та, відповідно, другому рядку третьої та четвертої строф. Словосполучення “глибокий спокій” акумулює меланхолічність та субтони музичного фону, підсиленою останньою строфою:

Тен ту пигадъ ах та гурга,
Тен хта гурга ки т млэ-я,
Ма пал го шерум дъината,
Нда пагу то маре-я...

Вже яблуні пропав і слід.
Та й джерела нема-є...
А сонце в спомини тих літ
Так радо порина-є!..

Г. Кочур здійснив досконалий переклад, у якому не відбулося стилістичної переорієнтації мови оригіналу, що неодмінно б призвело до порушення його змісту. Перекладач зберіг ціннісні орієнтири першотвору, на яких наголошено у прикінцевій строфі. Цьому сприяли чіткість художньо-естетичної манери перекладача та відчуття суворості норми у віршуванні.

Основні категорії, якими оперував перекладач, – міжлітературні контакти, широкий резонанс ідейно-естетичних концепцій румейської поезії, читач.

Натомість перекладу І. Савича властива – за поняттєвим апаратом А. Нойберга [34, р. 118] – опосередкована інтертекстуальність (*mediated intertextuality*), яка вводить мову-джерело в мову цільової комунікативної спільноти, фіксуючи її в комунікативній матриці цільової мови. Отож, перекладач розширює комунікативний намір першоджерела. Не ідентифікуємо цю прикмету як *намір* перекладача, це могло бути наслідком занадто педантичного дотримання оригіналу. Справді, в оригіналі наявна сема: *кутьнярка* – червонуватий (плід), однак оригінал позбавлений риторичності: *І червоніти плоду!* Перевантажує переклад І. Савича й уведення лексеми *війна*.

Приклади опосередкованої інтертекстуальності у перекладі І. Савича: *Я вперше вас сьогодні бачу: / Над узбережжям стали в ряд / Красуні гори так, неначе / Для*

мене *вийшли на парад* (Кримські гори) частково корелювалися з радянським дискурсом. Щодо архітекτονіки, то І. Савич порушив принцип еквілінеарності та змістив наголос із ключового образу “джерела”. Зважаючи на талант І. Савича, який повніше виявився в оригінальній творчості, припускаємо, що ймовірною причиною порушення формально-змістових особливостей першотвору може бути переклад у короткі терміни.

Спільними рисами перекладів Г. Кочура та В. Мисика є орієнтація на позачасовість та універсалізм.

Вірш Л. Кир’якова “Тъэлыси” (Бажання), як і “Пигадъ” (Джерело), Г. Кочур розцінював як *класичний*, тому розкодував його в ключі античної лейтмотивності.

ТЪЭЛЫСИ

Ту яло ту тима –Круй ст яга, дагльфкит...Атьарпну ту зисму –

Сон тирос птраэфкит.

Го ту тима злэву

Ки хаилс го ими,

На путъану ама,

На нысту го тима.

Ки тирос нда эрkit,

Ст акра, с плэпс ту тима,С док ст яга зурльдыка,С даглыфту, ми име.Ма тьга птэпс ту зисму,То тьга птэпс камня,Пал тьга фса аэра,Пал тьга тет футыя.Пал тьга кунанышкитСту яло ту тима...

...Энатиматыца

Тъэлу го на име! [10, с. 37]

БАЖАННЯ (2)

(На смерть батька)

Хвиля в берег б’ється

І, розбившись, гине...

Закінчитись мусить

І життя людини.

Як я заздрю хвилі!

Буду помирати –

Хвилею на морі

Я хотів би стати.

Ледве я відчую,

Що кінець мій близько,–

Хай поб’ється хвиля

На дрібненькі бризки.

А життя вірує,

Меж йому немає,–

Вихор знову свище,

Пломінь знов палає,

В морі вітер хвилі

Знов почне гойдати...

Хвилькою дрібною

Як я прагну стати!.. [12, с. 131–132]

Ідейно-художній вимір вірша виражає філософський роздум поета над питанням життя та позакиття, миттєвості та вічності. За жанром вірш належить до філософської лірики з поетичною метафоризацією. Композиційно вірш побудовано на паралелізмі.

На перший погляд, аскетично сувора початкова строфа повністю не піддається відтворенню українською мовою. Паралелізм-протиставлення “яло” / море, узмор’я надмор’я, узбережжя) – “яга” / берег, побережжя символізує воду і сушу як обитель “зисму” / життя. Образ підсилений неперекладним звукописом “яло – яга”. Щодо морфології, то структура обох слів також чинить опір перекладачеві. Якщо застосувати

для аналізу порівняльну модель К. Льовен-Зварт [33], де зіставленню підлягають **вибіркові пасажі, які науковець називає “трансемами”** (*transemes*), та вводить поняття “архитрансема” (*architranseme*), що становить ядрове значення трансєми, можемо ствердно сказати, що в перекладі Г. Кочура адекватно відтворено паралель “море – життя”.

Синтаксичний діапазон четвертої строфи забезпечує загострення наміру автора, яке розкодовується як “надія є, надія вічна”. Автор обрамлює своє повідомлення в останніх прикінцевих лексемах кожного рядка: *зисма* – життя; *камня* – часом, коли-небудь; *азра* – повітря, вітер, прохолода; *футыя* – вогонь полум’я, жар, тобто розгортає його на вістря природних стихій. Саме такий поетичний малюнок пропонує читачеві Г. Кочур.

Важливість перекладів поезії Л. Кир’якова, як і ліричного вірша “Вечір” Г. Костоправа доробку Г. Кочура, визначається не лише успіхом перекладацького чи просвітницького проекту. Існує ще кілька причин: ці переклади сьогодні є найуніверсальнішими україномовними зразками румейської поезії. Такими ж настановами керувався в перекладі В. Мисик.

Переклади віршів “Дума” (Нұнызма), “Що за шир переді мною...”, “Дружині”, “Мама” (Мана), “Ялта”, “Триденний жених”, “Патріот” – це документи доби автентичного перекладу, що відповідали філософії та дискурсу української національної літератури ХХ ст.

Добір віршів суголосний світоглядно-естетичним параметрам зрілого В. Мисика. О. Чередниченко в усній розмові висловив думку, що “світоглядно-естетична концепція перекладача – це його інтерпретаційна позиція, настанова, зумовлена його естетичним уподобанням та попереднім досвідом, що формував його світогляд. Світоглядно-естетична концепція має безпосередній вплив на вибір об’єкта перекладу”³.

Поетичній індивідуальності зрілого В. Мисика притаманні пейзажна (крайобразна) та філософська лірика. В. Мисик наголошував на новаторстві в поезії. Новаторство не обмежується тільки новими ритмами, образами, римами, а мусить бути тісно пов’язаним з потребами життя; поезію В. Мисик називав ґрунтом і основою всіх літературних жанрів [19]. Поєднання цих прикмет у творчому доробку Л. Кир’якова, очевидно, імпонувало В. Мисіку.

Вірш Л. Кир’якова “Мана” викликає безпосередні асоціації з оригінальною поезією В. Мисика. Для поетичної індивідуальності В. Мисика “мати (мама)” – це наскрізний концепт власної поезії, представлений в оригінальних віршах: “Мати”, “Старастара...”, також “Мати осінь” тощо. Образ матері в обох поетів набуває схожих рис, це “мати-опікунка на схилі літ, сповнена любові берегиня”. Щодо перекладу вірша Л. Кир’якова “Мана”, то актуальності набувають теоретичні міркування Г. Майфета. Йдеться про переклад як “автономний літературний жанр” – за визначенням Г. Майфета – “суть якого – в найсуворіших рямцях, що їх свідомо обирає перекладач: *ці рямці – оригінал, що його всебічне відтворення й поставлено за мету. Так усвідомлена необхідність стає передумовою творчої свободи*” (Курсив наш. – **Н. Г.**) [17]. Ось як звучить перша строфа вірша Л. Кир’якова “Мана” (1973) у перекладі В. Мисика: – Тими, мана, мкуцкус, / Чаля эху, дра си... / – Олу эна ст’ манна-с, / Пемныс пал бала

³ Текст розмови, що відбулася під час конференції “Тригорій Кочур і українське перекладне письменство” (22–23 листопада 2013 р.), зберігається в архіві автора.

си [7, с. 50–51], де *Чаля* – від *чалязу*, дієсл., сивіти; *эху* – дієсл., мати; *дра* – від *драну*, дієсл., дивитися, бачити; *си* – від *сы*, займ., ти. В перекладі В. Мисика: – Я вже виріс, мамо, / *В мене сніг в волоссі*, / – Та для мене, – чую, – / Ти дитина досі... [9, с. 45]

У звукописі оригіналу домінує фонема “с”, яку підсилено паралелізмом прикінцевого займенника “си”. Для відтворення цієї особливості В. Мисик вдається до певної трансформації образу: вікова ідентифікація з імпліцитним смислом “чаля еху” – “маю сивину”, в перекладі піддається авторській метафоризації “в мене сніг в волоссі”. Така “творча свобода”, функціональна заміна деяких формотворчих складових – одна з характеристик В. Мисика-перекладача – виправдана і не виходить за “рамці”, оскільки перекладачеві вдається, крім смислових, підкреслити стилетворчу своєрідність оригіналу. Рішення перекладача не дисонує з традиціями цільової літератури – евфемізація вікових особливостей наявна в українському поетичному перекладі. В. Мисик попередньо вдавався до функціональної заміни деяких формотворчих складових, перекладаючи поезію Р. Бернса “John Anderson”: *Your bonie brow was bent; / Your locks are like the snaw; / But blessings on your frosty pow, / John Anderson, my jo* [31, р. 510]. В. Мисик запропонував гіперонімію: *Tener mi білий, як зима, / Й лице твоє байдуже. / Та будь благословен, старий / Джон Андерсон, мій друже!* [21, с. 388]. Перекладаючи поезію Л. Кир’якова, В. Мисик, на противагу, фіксує образ уведенням іменника “сніг”. Схожу техніку “фіксування деталі” застосовував М. Лукаш при відтворенні зазначених поетичних рядків Р. Бернса, пор.: *Минув той час, твій зір пригас, / Чуб іній притрусив... / Та дружба не схолила в нас, / Ти голубе мій сив!* [1, с. 52].

Інша паралель між поетичною індивідуальністю Л. Кир’якова та В. Мисика – метафізичний характер поетичного світу та метафоричний тип мовлення, зорієнтований на пізнавально-естетичний ефект метафори. Тобто метафора розбудовується на загальноприйнятих асоціаціях, які своєю чергою, пов’язуються в оригінальний спосіб. Метафоризація у творчості обох поетів якнайповніше виявляється у пейзажуванні, якому притаманні експресія, різкі художні контрасти та персоніфікація. Пейзажотворчий розмах та експресію В. Мисик показав у власному вірші “Гора”: *Гора висока, і на ній – останки / Фортеці давньої, мов у блакитне / Чорнило вмочені. А під горою, / Неначе стиснутий капканом звір, / Серед ошкірених, зубчастих скель / Звивається й реве потік* [20, с. 142].

Розмаїта взаємодія смислів поезії, послідовність образних елементів має складну структуру: візуалізація стиснутості, замкненості водного потоку – “неначе стиснутий капканом звір”, яка переходить у персоніфікацію фізіологічних характеристик руху – “звивається” та акустики – “реве”. В. Мисик схиляється до виразного поетичного ритму, який, у цьому випадку, забезпечує синтаксичний ритм. Фонетичний матеріал увиразнено наголошеними і ненаголошеними звуками “о”.

Схожа манера вірша Л. Кир’якова “Ялта” (1966) та його українського перекладу: *Си, янду мкро бала сазфкис: / Пейтс имира ки хаханьшкис. / Сту тьфалс та джапа мегалэфкны, / Ялос ста пдьаря-с кунаньшкит. Де, си – від сы, займ., ти; янду – від ян / сан, част., наче, ніби; мкро – від макрыс прикм., 1) довгий; 2) високий; 3) далекий, віддалений; бала – ім., немовля, дитя; пейтс – від пэфту, дієсл., лежати, лягати, спати; имира – від имирус, прикм., 1) смирний, покірливий, 2) ручний, приручений; ке, ки – спол., і; хаханьшкис – від хаханьзу, дієсл., хихотіти, сміятися. Переклад В. Мисика: Ти, як дитя в тісній колисці, / Спиш і смієшся. Над тобою / Встають під небо сині гори, / А нижче – вічний шум прибою* [9, с. 51].

Квінтесенцію свого твору Л. Кир'яков висловив у першій строфі. Два початкові рядки румейського вірша передають схожі мазки до поетичної канви вірша В. Мисика “Гора”. Йдеться про локалізацію, замкненість – “янду мкро бала саэфкис”, яка переходить у персоніфікацію фізіологічних характеристик непорушності – “Пефтс мира” та міміко-акустичного вияву – “хаханышкис”. До роботи над перекладами румейської поезії В. Мисик як поет і перекладач самоутвердився в літературній полісистемі та самовизначився з поетологічною концепцією, тобто, прочитання та інтерпретація оригіналу не становили для перекладача труднощів.

Синтаксичний, метричний та просодичний ритм перекладу посилює ефект паралелізму: “місто–дитя”. Однак авторський звуковий, синтаксичний та асоціативний паралелізм “ялта-ялос” втрачено. Зооморфема *ялос* – чайка введена у канву оригіналу як координата тонкої асоціативної матерії: топонім “Ялта” – прямий звуковий відповідник вигуків і звуконаслідувальному слову “ялт” (інколи “джалт”), що означає “чирк!” У словесному оточенні ця лексема набуває додаткових значень, інколи цілком відмінних від семантики зоосеми, приміром: “засвітився вогонь” [25, с. 118]. Така авторська манера беззаперечно чинить опір при перекладі. Навіть якщо перекладачеві вдається розкодувати первинний формальний та змістовий задум оригіналу, він обмежений у засобах цільової мови для їх повного відтворення.

Підводячи умовну лінію під доробком Г. Кочура та В. Мисика, варто наголосити на етиці та культурі мови перекладів обох перекладачів, які доклали чимало зусиль для всебічного відтворення різних рівнів повідомлення: просодичного, синтаксичного, семантичного.

Спираючись на загальні міркування про неперекладність, обидва перекладачі продемонстрували своєрідне балансування: у випадку, коли першотвір чинить максимальний опір – перекладам притаманні мінімальні втрати.

У дослідженні ми обмежилися спробою частково встановити діалогічні зв'язки між румейською та українською літературами. Спільний доробок Г. Кочура та В. Мисика з румейської літератури можна характеризувати, виходячи з трьох принципів – світоглядно-естетичного, морального і національного. Множинність перекладу, представлена в аналізованій збірці Л. Кир'якова, окреслює перспективу подальшого вивчення питання українсько-румейських літературних взаємин та глибшого текстоцентричного аналізу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бернс Р.* Поезії / Роберт Бернс ; пер. з англ. М. Лукаша та В. Мисика ; передм. В. Мисика. – К. : Дніпро, 1965. – 206 с.
2. *Білецький О.* Слово про поета / Олександр Білецький // Кир'яков Л. Амфора. Поезія [румейською мовою]. – К. : Радянський письменник, 1988. – С. 5-8.
3. *Волошко Є.* Грецькі поети України / Євген Волошко // Радянське літературознавство. – 1965. – № 11. – С. 37–47.
4. Греки на українських теренах: Нариси з етнічної історії. Документи, матеріали, карти / М. Дмитрієнко, В. Литвин, В. Томазов, Л. Яковлева, О. Ясь ; вст. ст. В. Смолія. – К. : Либідь, 2000. – 484 с.
5. *Зорівчак Р.* Книжка про Віру Річ – вагомий внесок до перекладознавства / Роксолана Зорівчак // Косів Г. Віра Річ. Творчий портрет перекладача. – Львів : Піраміда, 2011. – С. 7–11.

6. *Касперський Е.* Про теорію компаративістики / Е. Касперський // Література. Теорія. Методологія / Пер. з польс. С. Яковенка; упоряд. і наук. ред. Д. Ульницької – 2-ге вид. – К. : Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. – С. 518–540.
7. *Кир’яков Л.* Амфора. Поезія [румейською мовою] / Леонтій Кир’яков. – К. : Радянський письменник, 1988. – 181 с.
8. *Кир’яков Л.* Пигадь / Леонтій Кир’яков // Пісні греків Приазов’я: Румейською та урумською мовами / Упор. Л. Кир’яков. – Донецьк : Донбас, 1994. – 136 с.
9. *Кир’яков Л.* Травнева пісня. Поезії / Леонтій Кир’яков; авторизований пер. з грец. – К. : Молодь, 1979. – 64 с.
10. *Кир’яков Л.* Арион : стыхя, пиимата, балладыс / Лентий Кир’яков. – Києво : Дніпро, 1993. – С. 37.
11. *Костоправ Г.* Здрастуй, життя! / Г. Костоправ; перекл. з грец. – К. : Дніпро, 1969. – 144 с.
12. *Кочур Г.* Трете відлуння: Поетичні переклади / Григорій Кочур ; упоряд. А. Г. Кочур ; авт. вступ. слова І. М. Дзюба; авт. передм. М. О. Новикова; ред. М. Н. Москаленко, С. К. Жолоб. – К. : Рада, 2000. – 551 с.
13. Листи В. Мисика до Г. Кочура та Л. Кир’якова до Г. Кочура (цитуватимуться далі) надала директор Літературного музею Григорія Кочура Марія Леонідівна Кочур. Каталогізацію ще не проведено.
14. Листи Г. Кочура до В. Мисика. – Харківський літературний музей, фонд В. Мисика, Вст. 11885 РП-770-780.
15. Листування Григорія Кочура і Василя Мисика // Єгупець. – 2014. – № 24. – у друці.
16. *Лотман Ю.* Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история / Юрій Лотман. – М. : “Языки русской культуры”, 1996. – 447 с.
17. *Майфет Г.* Василь Мисик – перекладач Кітса / Григорій Майфет. – Харківський літературний музей, НДФ № 11281/23. – Машинопис рецензії на видання: Кітс Дж. Поезії / Пер., вступ. ст. та прим. В. Мисика. – К. : Дніпро, 1968. – 151 с.
18. Машинопис українських перекладів віршів Л. Кир’якова “Бажання” та “Джерело” / Пер. Г. Кочур. – Харківський літературний музей, фонд В. Мисика, Вст. 11866 РП-761/1-2.
19. *Мисик В.* “Життя вимагає новаторства...”: із записників поета / Василь Мисик // Літературна Україна. – 1987. – 23 липня.
20. *Мисик В.* Біля криниці: вибране / Василь Мисик. – К. : Дніпро, 1967. – 366 с.
21. *Мисик В.* Захід і Схід: переклади / Василь Мисик ; авт. передм. О. І. Никанорова. – К. : Дніпро, 1990. – 543 с.
22. О проблемах румейского языка // Хронос. – 2009. – № 2 (118). – Февраль.
23. *Патріча Д.* Пииты ту графи (Доля поета): Вірші, проза, переклади. / Д. Патріча. – Донецьк : Донбас, 2001. – 180 с.
24. Румейско-русский и русско-румейский словарь пяти диалектов греков Приазовья / Составители: А. А. Диамантопуло-Рионис, Д. Л. Демерджи, А. М. Давыдова-Диамантопуло, А. М. Шапурма, Р. С. Харабадот, Д. К. Патрича. – Мариуполь, 2006. – 468 с.
25. Румейско-русско-новогреческий словарь / Состав. Р. С. Харабадот ; под ред. А. А. Белецкого и Т. Н. Чернышевой. – Севастополь : Федерация греческих обществ Украины, 2006. – С. 261. Далі цитуємо за цим виданням.

26. Савич І. Машинопис спогадів І. Савича про В. Мисика під назвою “Кілька сторінок про улюбленого поета” / Іван Савич. – Харківський літературний музей, фонд В. Мисика, Вст. 18544 РП-2482.
27. Содомора О. Студії одного вірша / Олександр Содомора. – Львів : Літопис, ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 363 с.
28. Франко І. “Народе мій: Пролог до поеми “Мойсей”. Мовами народів світу” / Іван Франко. – Львів : Каменярь, 1989. – С. 62. С. 138.
29. Франко І. “Каменярі”. Мовами народів світу / Іван Франко. – К. : Наук.думка, 1983. – С. 95–96.
30. Чередниченко О. Функції перекладу в сучасному світі / Олександр Чередниченко // Григорій Кочур у контексті української культури другої половини ХХ віку : Матеріали Всеукр. наук. конф. (Львів, 14–15 жовт. 2005 р.). – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2007. – С. 4–11.
31. Burns R. The Poems and Songs ... / Robert Burns; ed. James Barke. – Beccles ; London : Fontana, 1983. – 736 p.
32. Cvetković-Sander K. Sprachpolitik und nationale Identität im sozialistischen Jugoslawien (1945–1991) : Serbokroatisch, Albanisch, Makedonisch und Slowenisch / K. Cvetković-Sander. – Wiesbaden : Harrassowitz Verlag, 2011. – 453 S.
33. Leuven-Zwart K. M. van . Translation and original: Similarities and dissimilarities || Target. – 1989. – Vol. 1. – No 2. – P. 151–181.
34. Neubert A. Translation as Text / A. Neubert, G. Shreve. – Kent ; London : The Kent State University Press Kent, 1992. – 171 p.
35. UNESCO Atlas of the World's Languages in Danger. [Електронний ресурс] Г. – Режим доступу до джерела: <http://www.unesco.org/culture/languages-atlas/index.php?hl=en&page=atlasmap>. – Дата перегляду: 20 лют. 2014 р.

Р. С. Вважаємо своїм обов'язком висловити подяку Юлії Богданівні Кутній – доцентові кафедри філології Маріупольського державного університету, котра ідентифікувала румейські оригінальні вірші Л. Кир'якова “Пигадъ” та “Гъэльси” у зіставленні з перекладами Г. Кочура “Джерело” і “Бажання”; Віталію Христофоровичу Хасхачикові – мешканцю Маріуполя, і Хасхачик Валерії Олександрівні – студентці кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики ім. Г. Кочура Львівського національного університету ім. І. Франка, котрі у співпраці з Федерацією грецьких товариств України (м. Маріуполь) надали потрібні лексикографічні матеріали та газетні й художні публікації.

Стаття надійшла до редколегії 19.12.2013

Прийнята до друку 24.01.2014

**ГРИГОРИЙ КОЧУР И ВАСИЛИЙ МЫСЫК КАК
ПОПУЛЯРИЗАТОРЫ РУМЕЙСКОЙ ПОЭЗИИ ЛЕОНТИЯ
КИРЬЯКОВА В УКРАИНЕ**

Наталья Грыцив

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская, 1, Львов, Украина, 79000;
e-mail: nhrytsiv@yahoo.com*

Внимание сосредоточено на творческом наследии греческого поэта из Мариуполя Леонтия Кирьякова (1919–2008) и его репрезентации в украинской культурной полисистеме. Проанализировано особенности переводческого стиля Г. Кочура и В. Мысыка, что отражается, в частности, в поэтическом переводе с литератур “национальных меньшинств”, то есть мариупольских греков. Рассмотрено концепции обоих переводчиков сквозь призму социокультурных контекстов, что демонстрирует еще одну сторону приоритетов для Г. Кочура и В. Мысыка: перевод с литератур, находящихся “под угрозой исчезновения”.

Ключевые слова: художественный перевод, Л. Кирьяков, Г. Кочур, В. Мысык.

**HRYHORIY KOCHUR AND VASSYL MYSSYK
AS POPULARIZERS OF MARIUPOLITAN GREEK POETRY
BY LEONTIY KYRYAKOV IN UKRAINE**

Nataliya Hrytsiv

*The Ivan Franko National University of Lviv
1, Universytetska St., Lviv, 79000, Ukraine;
e-mail: nhrytsiv@yahoo.com*

The author focuses on the literary heritage of the Mariupol Greek poet Leontiy Kyryakov (1919 – 2008) as represented in the Ukrainian culture. The paper analyzes the specificity of translations by Hryhoriy Kochur and Vassyl Myssyk, in particular the translation of poetry written by “national minority”, i.e. Mariupol Greeks. The manifold activities of Hryhoriy Kochur and Vassyl Myssyk, the representatives of the neoclassic school of translation in Ukraine, have been studied by many researchers. However, an attempt to examine the translation philosophies of both translators at the mature stage of their activity in sociocultural context illustrates another side of Hryhoriy Kochur’s and Vassyl Myssyk’s translation priorities – translating works not only from the world literature, but also from “disappearing” literature.

Key words: literary translation, L. Kyryakov, H. Kochur, V. Myssyk